

# Neke odrednice samoefikasnosti odgojitelja za pružanje podrške djeci predškolske dobi nakon traumatskih događaja

---

Križanović, Valeria

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:967421>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU**  
**UČITELJSKI FAKULTET**  
**ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**Valeria Križanović**

**NEKE ODREDNICE SAMOEFIKASNOSTI ODGOJITELJA ZA  
PRUŽANJE PODRŠKE DJECI PREDŠKOLSKE DOBI NAKON  
TRAUMATSKIH DOGAĐAJA**

**Diplomski rad**

**Zagreb, rujan 2021.**

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU**  
**UČITELJSKI FAKULTET**  
**ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**Valeria Križanović**

**NEKE ODREDNICE SAMOEFIKASNOSTI ODGOJITELJA ZA  
PRUŽANJE PODRŠKE DJECI PREDŠKOLSKE DOBI NAKON  
TRAUMATSKIH DOGAĐAJA**

**Diplomski rad**

**Mentorica:**

**dr. sc. Ema Petričević, poslijedoktorand**

**Zagreb, rujan 2021.**

## **Zahvale**

*Zahvaljujem se mentorici dr. sc. Emi Petričević na pruženoj pomoći i savjetima tijekom izrade ovog diplomskog rada. Veliko hvala i svim kolegama na timskom radu, međusobnom poštivanju, podršci i na svim uspomenama koje smo stvorili. Također se zahvaljujem svim prijateljima na podršci, pomoći i ohrabrivanju tijekom studiranja.*

*Najveća zahvala ide mojim roditeljima Nadomiru i Nedi, sestri Maji, bratu Josipu, teti Ljiljani i baki Ani koji su mi uvijek bili čvrsti oslonac. Hvala vam na svojoj ljubavi, podršci, razumijevanju i ohrabrivanju koje ste mi pružali tijekom studiranja. Ovaj rad posvećujem upravo njima, mojim najbližima!*

## **Izjava o izvornosti diplomskog rada**

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

---

(vlastoručni potpis studenta)

## SADRŽAJ

<b>1. UVOD</b> .....	1
<b>2. TRAUMA I TRAUMATSKI DOGAĐAJI</b> .....	2
<b>2.1. Nasilje</b> .....	3
2.1.1. Fizičko zlostavljanje .....	4
2.1.2. Psihičko (emocionalno) zlostavljanje .....	4
2.1.3. Seksualno zlostavljanje .....	4
2.1.4. Zanemarivanje .....	5
<b>2.2. Gubitak bliskih osoba</b> .....	5
<b>2.3. Visokokonfliktni razvodi</b> .....	6
<b>2.4. Pandemija COVID-19</b> .....	7
<b>2.5. Potresi</b> .....	7
<b>3. REAKCIJE NA TRAUMU</b> .....	8
<b>4. POSTTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ</b> .....	9
<b>5. PODRŠKA DJECI IZLOŽENOJ TRAUMATSKIM DOGAĐAJIMA</b> .....	10
5.1. Podrška obitelji .....	10
5.2. Podrška odgojitelja .....	11
<b>6. KONCEPT SAMOEFIKASNOSTI</b> .....	13
<b>7. SAMOEFIKASNOST PREDŠKOLSKIH ODGOJITELJA</b> .....	13
<b>8. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA</b> .....	16
<b>9. METODA</b> .....	17
9.1. Uzorak ispitanika .....	17
9.2. Postupak provedbe istraživanja .....	19
9.3. Instrumenti.....	19
9.3.1. Instrument za procjenjivanje suosjećanja odgojitelja .....	20
9.3.2. Instrument za samoprocjenu znanja o traumi .....	20
9.3.3. Instrument za ispitivanje samoefikasnosti odgojitelja .....	20
9.3.4. Instrument za mjerenje zadovoljstva radom u dječjem vrtiću .....	21
<b>10. REZULTATI</b> .....	21
<b>11. RASPRAVA</b> .....	23
<b>12. ZAKLJUČAK</b> .....	26
<b>LITERATURA</b> .....	28
<b>PRILOG 1</b> .....	34

## SAŽETAK

Traumatski događaj se odnosi na težak, ugrožavajući događaj koji se pojavljuje nenadano te predstavlja neugodno iskustvo koje može pogoditi i djecu, i mlade i odrasle. Djeca su ranjiva skupina kojoj je potrebna podrška kada se suoče s nekakvom traumatskom situacijom (primjerice gubitak bliskih osoba, zlostavljanje, razorni potres...). Ponekad dijete doživljava traumu unutar svoga doma, stoga jedino sigurno mjesto za njega može predstavljati dječji vrtić. Odgojitelji djetetu tada trebaju biti podrška i oslonac. Zato je važna samoeфикаsnost odgojitelja, koja podrazumijeva vjeru u vlastite sposobnosti, kako bi odgojitelj pružio podršku djetetu koje je doživjelo traumu. Samoeфикаsnost ima brojne pozitivne ishode, stoga je cilj ovoga rada bio ispitati neke individualne i okolinske odrednice samoeфикаsnosti odgojitelja za pružanje podrške djeci predškolske dobi nakon traumatskih događaja poput suosjećanja, znanja o traumi i zadovoljstva s radom u dječjem vrtiću. Istraživanje je provedeno putem online upitnika na području Republike Hrvatske na uzorku od 203 odgojitelja tijekom lipnja i srpnja 2021. godine. Primijenjeni su upitnici samoprocjene za procjenu suosjećanja, znanja o traumi, zadovoljstva radom u vrtiću te samoeфикаsnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Rezultati istraživanja u kojem je primijenjena hijerarhijska regresijska analiza pokazali su da su suosjećanje i znanje o traumi pozitivni prediktori samoeфикаsnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja dok se zadovoljstvo radom u dječjem vrtiću nije pokazalo značajnim prediktorom samoeфикаsnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih iskustava. Znanje o traumi pokazalo se jedinim značajnim prediktorom uvjerenja o samoeфикаsnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja kada su u model bile uključene i varijable suosjećanja i zadovoljstva na poslu.

**Ključne riječi:** trauma, samoeфикаsnost, djeca predškolske dobi, odgojitelji

## **SUMMARY**

A traumatic event refers to a difficult, threatening event that occurs suddenly and is an unpleasant experience that can befall children, youngsters, and adults. Children are a vulnerable group that needs support when they face a traumatic situation (for example, the loss of loved ones, abuse, a devastating earthquake...). Sometimes a child experiences trauma inside their home, so the only safe place for him can be kindergarten. Then preschool teachers should be supportive to the child. That is why the self-efficacy of the preschool teachers is important, which implies faith in one's own abilities, in order for the preschool teacher to provide support to the child who has experienced trauma. Self-efficacy has a number of positive outcomes, so the aim of this paper was to examine some individual and environmental determinants of preschool teachers' self-efficacy in providing support to preschool children after traumatic events such as compassion, knowledge of trauma, and satisfaction with working in kindergarten. The research was conducted through an online questionnaire in the Republic of Croatia on a sample of 203 preschool teachers during June and July 2021. Self-reported scales for assessing compassion, knowledge about trauma, satisfaction with work in kindergarten and self-efficacy for working with children after traumatic events were applied. The results of the research in which hierarchical regression analysis was applied showed that compassion and knowledge about trauma are positive predictors of preschool teachers' self-efficacy for working with children after traumatic events, while job satisfaction was not a significant predictor of preschool teachers' self-efficacy for working with children after traumatic experiences. Knowledge of trauma proved to be the only significant predictor of self-efficacy beliefs for working with children after traumatic events when variables of compassion and job satisfaction were included in the model.

**Key words:** trauma, self-efficacy, preschool children, preschool teachers



## 1. UVOD

U današnje vrijeme sve češće se susrećemo s događajima koji mogu uzrokovati traumu, primjerice, pandemija uzrokovana pojavom virusa COVID-19 te potresi koji su se dogodili na području grada Zagreba i Petrinje za neke su također traumatično iskustvo. Trauma se definira kao bolni doživljaj ili iskustvo koje izaziva neke trajnije posljedice (Petz i sur., 2005). Ono što je za naglasiti jest činjenica da je trauma neugodno iskustvo koje se javlja i kod djece, i kod mladih i odraslih. Otprilike jedno od četvero djece izloženo je traumatičnom događaju do svoje druge godine života (Briggs-Gowan i sur., 2010). Upravo ovaj podatak potvrđuje važnost ove teme zbog toga što će se svaki odgojitelj bar jednom u svom odgojno-obrazovnom radu susresti s djetetom koje je doživjelo ili doživljava traumatsko iskustvo.

Ovaj rad je usmjeren na traumatska iskustva s kojima se djeca predškolske dobi susreću ili se potencijalno mogu susresti. S obzirom na to, traume koje će se spomenuti u ovom radu, a kroz koja djeca mogu prolaziti su nasilje koje uključuje zlostavljanje i zanemarivanje, zatim visokokonfliktni razvodi, gubitak bliskih osoba, potresi te pandemija COVID-19. Nažalost, nasilje je česta pojava koja se javlja u cijelom svijetu i zbog toga će o tome biti više riječi u nastavku rada. Gubitak je također univerzalna pojava, i svaka osoba kad-tad nešto ili nekoga izgubi. U radu će biti naglasak na gubitku osoba koje su bliske djetetu. Također će se naglasak staviti i na visokokonfliktnu razvode, kao i na posljedice koje oni ostavljaju na dijete. Visokokonfliktni razvodi su također traumatično iskustvo za djecu predškolske dobi jer u takvoj vrsti razvoda dolazi do sukoba među roditeljima djeteta te se često dijete nađe u središtu tih sukoba (Roje Đapić i Buljan Flander, 2019). S obzirom na to da su znatno utjecali te promijenili živote ljudi u posljednje dvije godine, važno je osvrnuti se na potrebe koji su zahvatili Hrvatsku i pandemiju COVID-19.

Djeca su ranjiva skupina zbog svojih razvojnih karakteristika te ovise o svojim roditeljima/skrbnicima. Djetetu koje proživljava nekakvu vrstu traume potrebna je podrška i sigurnost od strane obitelji i odgojitelja. Djeca često traumatska iskustva doživljavaju upravo kod kuće. Stoga dom više ne predstavlja sigurnu „tvrđavu“, što znači da dječji vrtić djetetu mora pružiti ono što mu je potrebno. Za to su važni odgojitelji, njihova znanja o traumama, njihova prethodna iskustva, motivacija te podrška okoline (podrška odgojiteljica, stručnih suradnika, ravnatelja). Odgojitelji mogu odigrati ključnu ulogu u pomaganju djeci da se nose s traumatskim iskustvima osiguravajući im predvidljive rutine, siguran prostor za igru te stavljajući pred njih očekivanja i

ograničenja koja odgovaraju njihovoj trenutnoj razini funkcioniranja (Bartlett i Smith, 2019). Jednostavnije rečeno, uloga odgojitelja je da stvore toplo, sigurno, podržavajuće okruženje za dijete koje doživljava ili je doživjelo traumu. Također, uloga odgojitelja je i da organizira aktivnosti koje će djetetu pomoći da tešku situaciju ispolji i što prije prebrodi kroz različite aktivnosti o kojima će više riječi biti kasnije u radu. U situaciji u kojoj je dijete u traumi cilj je postići da simptomi traume ne prerastu u PTSP i da postepeno opadaju. Zato su važne sposobnosti odgojitelja da organizira sigurno okruženje djetetu kako bi ono moglo izraziti svoje misli i osjećaje, a da pritom bude prihvaćeno. Stoga je od iznimnog značaja samoeфикаsnost odgojitelja. Samoeфикаsnost se definira kao vjera u vlastitu sposobnost izvršavanja zadataka (Bandura, 1999). Na razinu samoeфикаsnosti odgojitelja utječu individualne i okolinke odrednice. Za pružanje podrške djetetu koje tuguje veoma je važno suosjećanje odgojitelja (Starc, 1996). Stoga će u ovom diplomskom radu biti više riječi o suosjećanju odgojitelja, ali i drugim individualnim i okolinskim čimbenicima koji bi mogli imati važnu ulogu za samoeфикаsnost odgojitelja u radu s djecom nakon traumatskih iskustava.

U nastavku ovog rada će prvo biti više riječi o traumi i traumatskim događajima, a zatim i o samoeфикаsnosti odgojitelja.

## **2. TRAUMA I TRAUMATSKI DOGAĐAJI**

Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2021) riječ trauma dolazi od grčke riječi te se prevodi kao rana, odnosno ozljeda. U psihologiji je to svaki bolni doživljaj ili iskustvo koje izaziva neke trajne posljedice (Hrvatska enciklopedija, 2021). Traumatski događaj se odnosi na težak, ugrožavajući događaj koji se pojavljuje nenadano te na ljude djeluje zastrašujuće i stresno (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2010). Karakteristika traumatskih događaja je rijetka i neočekivana pojava. Također predstavlja neugodno iskustvo za sve, kako za odrasle, tako za mlade i djecu. Nadalje, traumatski događaji su događaji koji izlaze izvan okvira uobičajenog ljudskog iskustva i kod većine ljudi uzrokuju intenzivnu patnju, strah i osjećaj bespomoćnosti (Hitrec, 2007).

U kategoriju traumatskih događaja ubrajaju se nasilje, prirodne katastrofe, teške prometne nesreće, borba, mučenje (Čorkalo Biruski, 2009). Međutim Profaca i sur. (2016) naglašavaju da traumatski događaji uključuju i svjedočenje tragičnim zbivanjima, primjerice promatranje teškog ranjavanja ili nasilna smrt druge osobe uslijed napada, zatim promatranje nesreće, katastrofe, rata,

pogled na leševe ili dijelove tijela. Isti autori (2016) navode da se u traumatske događaje ubrajaju i oni događaji nakon kojih pojedinac saznaje o nasilju, teškoj nesreći, teškoj ozljedi člana obitelji, bliskog prijatelja ili teškoj bolesti vlastitog djeteta.

Ovaj rad je usmjeren na traume kod djece u dobi od 0-6 godina. Traumatski događaji kojima će se dati važnost u ovom radu, a kojima su djeca predškolske dobi izložena su nasilje, visokokofliktni razvodi, gubitak bliskih osoba, potresi te pandemija uzrokovana pojavom COVID-19. U nastavku rada će se svako od njih detaljnije opisati.

## **2.1. Nasilje**

Nasilje je tema o kojoj se često piše i govori u medijima. Nasilje je univerzalna pojava koja uništava zajednicu te ugrožava živote, zdravlje i sreću svih ljudi na svijetu (World Health Organization, 2002). WHO (2002; str. 4) daje sljedeću definiciju nasilja: „Namjerna upotreba fizičke sile ili moći, prijetnja ili stvarnost, protiv sebe, druge osobe ili grupe ili zajednice, koja rezultira ili ima visoku vjerojatnost da će rezultirati ozljedom, smrću, psihičkom ozljedom, nerazvijenošću ili lišavanjem osnovnih potreba“. WHO (2002) također navodi podatak da svake godine više od 1,6 milijuna ljudi u svijetu izgubi živote zbog nasilja. S obzirom da je ovaj rad usmjeren na djecu predškolske dobi, dalje u radu će se govoriti o nasilju nad djecom u dobi od 0-6 godina.

Nasilje nad djecom vrše njihovi roditelji ili drugi skrbnici svugdje u svijetu (WHO, 2002). Ono ostavlja velike posljedice na djecu i na njihov trenutni i budući razvoj. Autori Ajduković i Ajduković (2010) daju definiciju nasilja u obitelji. „Nasilje u obitelji je skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad članovima obiteljske zajednice uporabom sile, zastrašivanja i manipuliranja“ (Ajduković i Ajduković, 2010; str. 293).

Kempe i Helfer (1972) definiraju zlostavljanje kao postupke roditelja ili djetetovih skrbnika kojima se djetetu nanosi tjelesna ili emocionalna bol ili ga se zanemaruje u toj mjeri da je ugroženo njegovo emocionalno zdravlje i tjelesni razvoj. Zlostavljanje djece podrazumijeva fizičko, seksualno i psihičko zlostavljanje, kao i zanemarivanje (WHO, 2002). DiLillo i sur. (2005) ukazuju da se svako ponašanje koje rezultira ozljedom djeteta definira kao zlostavljanje, bez obzira na namjeru.

### **2.1.1. Fizičko zlostavljanje**

„Fizičko nasilje nad djecom obuhvaća takve odnose i ponašanja od strane roditelja kojima se primjenom fizičke sile, uz upotrebu drugih sredstava ili bez nje, nanose ozljede ili rane koje ugrožavaju zdravlje i život maloljetnika ili izazivaju njegovu smrt“ (Bulatović, 2012; str. 213).

Znakove fizičkog zlostavljanja najlakše je uočiti u usporedbi s ostalim oblicima zlostavljanja. Fizičko zlostavljanje ostavlja vidljiv trag na tijelu zlostavljane osobe u obliku modrica, opekotina, ali i u tijelu, primjerice frakture, povrede mozga i unutrašnje povrede. Karakteristika fizičkog zlostavljanja je namjerno nanošenje boli i povreda osobe. Miljević-Riđički (1995) navodi da fizičko zlostavljanje uključuje udaranje, tresenje, stezanje, griženje, nanošenje opekotina, nasilno hranjenje, grubo presvlačenje, grubo postupanje s djetetom u dojenačkoj dobi te ako se djeci daju štetni lijekovi, droge ili alkohol.

Djeca koja žive u neprimjerenom okolini (sukobi roditelja pred djecom, roditelj ovisnik o alkoholu ili opojnim sredstvima, roditelj u zatvoru...) sama postaju napadači, te je to moguće primijetiti u predškolskoj ustanovi (Miljević-Riđički, 1995). Istraživanje autorice Miljević-Riđički (1988, prema Miljević-Riđički, 1995) koje je provedeno u 15 grupa djece u dobi od dvije do šest godina pokazalo je da se s djecom koja napadaju drugu djecu (udaranje, griženje...) kod kuće vrlo loše postupa te su često u vlastitom domu promatrači ili žrtve i psihičkog i fizičkog maltretiranja.

### **2.1.2. Psihičko (emocionalno) zlostavljanje**

Psihičko zlostavljanje podrazumijeva takav odnos ili ponašanje roditelja kojim se zapostavlja, ugrožava, podcjenjuje, omalovažava, vrijeđa ili verbalno napada dijete (Bulatović, 2012) te mu se prijete i uskraćuje ljubav, pažnja i podrška (Miljević-Riđički, 1995). Ova vrsta zlostavljanja u uskoj je vezi s ostalim oblicima, međutim najmanje je istražena (Bulatović, 2012). Djeca koja su psihički zlostavljana imaju nisko samopoštovanje, neprijateljsko raspoloženje prema okolini, agresivna su, ravnodušna, teško se koncentriraju, ponašanje im je neprilagođeno, odnosno destruktivno zbog nedostatka topline i ljubavi od strane roditelja (Bulatović, 2012).

### **2.1.3. Seksualno zlostavljanje**

„Seksualna zloupotreba djeteta jest uključivanje djeteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvaća u potpunosti, s kojom nije suglasno ili za koju nije razvojno doraslo i nije se u stanju s njom usuglasiti te kojom se krše zakoni ili socijalni tabui društva“ (Bulatović, 2012, str. 216). Prisila djeteta da sudjeluje u bilo kojem obliku seksualne aktivnosti je seksualno zlostavljanje, a u tu

kategoriju se ubraja ljubljenje, dodirivanje genitalija ili grudi, snošaj, oralni seks ili gledanje i pokazivanje pornografskih časopisa i filmova ili nekog drugog pornografskog materijala (Miljević-Ričički, 1995). Navedena vrsta zlostavljanja predstavlja najteže i najtraumatičnije iskustvo koje dijete može proživjeti jer seksualno zlostavljanje djeteta u obitelji ostavlja traumu za cijeli život (Bulatović, 2012).

#### **2.1.4. Zanemarivanje**

DiLillo i sur. (2005) definiraju zanemarivanje kao propust u pružanju osnovnih djetetovih potreba u fizičkom, medicinskom, obrazovnom i/ili emocionalnom području. Zanemarivanje, odnosno zapuštanje djeteta podrazumijeva situacije kada roditelji ne zadovoljavaju osnovne dječje potrebe, kao što je primjerena hrana, odgovarajuća odjeća, toplina i medicinska njega (Miljević-Ričički, 1995). Miljević-Ričički (1995) navodi specifične pokazatelje zanemarivanja djeteta, a neki od njih su izgladnjelost, bijedan izgled koji se očituje u neurednosti, socijalno-higijenskoj zapuštenosti, neprimjerenom oblačenju itd. To su pokazatelji fizičkog zanemarivanja djeteta. Medicinsko i zdravstveno zanemarivanje podrazumijeva odsustvo standardne pedijatrijske njege, primjerice neredovno cijepljenje, odsustvo ili neredovna stomatološka zaštita, nedavanje terapije djetetu, nevođenje djeteta liječniku, također je pokazatelj zanemarivanja djeteta i narušavanja njegova zdravlja (Bulatović, 2012). Obrazovno zanemarivanje se odnosi na neredovno pohađanje škole (Bulatović, 2012), odnosno situacije kada „roditelj ne slijedi standarde obrazovanja koje propisuje država (npr. obvezno osnovnoškolsko obrazovanje)“ (Ždero, 2005; str. 5). Što se tiče emocionalnog zanemarivanja djeteta, ono obuhvaća „pasivno ignoriranje djetetovih emocionalnih potreba, nedostatak pažnje i stimulacije, te roditeljska nedostupnost u smislu skrbi, nadgledanja, vođenja, poučavanja i zaštite“ (Ždero, 2005; str. 8).

#### **2.2. Gubitak bliskih osoba**

Svaka osoba na svijetu je jednom izgubila ili će izgubiti blisku osobu, stoga je gubitak univerzalna i neizbježna pojava. Subotić (1996b) navodi kako se tijekom života susrećemo s brojnim gubitcima osoba, ali i zdravlja, odnosa, stvari, vrijednosti i mjesta. Postoje dvije vrste gubitka, a to su prirodni gubici koji su normalni dio rasta i razvoja svakoga čovjeka i razvojno ometajući gubici koji su traumatizirajući (Subotić, 1996b). Prirodni gubici su univerzalni te ih svaka osoba prolazi. Subotić (1996b) navodi primjer prirodnog gubitka kod djece predškolske dobi, a to je kada dijete počne samostalno hodati jer tim činom gubi ruku i podršku odrasle osobe.

Što se tiče razvojno ometajućih gubitaka kod djece predškolske dobi to može biti smrt roditelja, smrtonosne bolesti itd. Takva traumatska, iznenađujuća događanja su ometajući gubitci koji uvelike mogu djelovati na život, zdravlje, identitet (Subotić, 1996b).

Od gubitaka, smrt bliskih osoba je za dijete velika trauma. Pogotovo ako je roditelj ili skrbnik u pitanju jer je dijete o njemu ovisno. Razumijevanje smrti djeca shvaćaju ovisno o dobi i o kognitivnom i emocionalnom razvoju. Tako djeca u dobi 1-3 godine nemaju emocionalne i kognitivne sposobnosti da shvate gubitak (Pregrad, 1996). Djeca od 3-7 godine ne razumiju gubitak, ali su ga svjesna te postavljaju brojna pitanja, a djeca od 7 godine do adolescencije razumiju smisao, neizbježnost i konačnost smrti (Pregrad, 1996). Osim smrti, dijete može izgubiti roditelja u procesu razvoda, kada se jedan od roditelja preseli. O razvodu će se detaljnije reći u sljedećem poglavlju.

### **2.3. Visokokonfliktni razvodi**

Razvod braka stresan je period za cjelokupnu obitelj, a posebno teško može biti za dijete (Jukić Lušić, 2005). „Razvod roditelja je proces koji dovodi do promjena koje dijete ne razumije, promjena koje smanjuju predvidljivost i stabilnost njegove okoline (Jukić Lušić, 2005; str. 5). Samim time što se na taj proces gleda kao na teško razdoblje, ono može postati još teže ako se pojave sukobi odnosno konflikti među partnerima. Takva vrsta razvoda dobila je naziv visokokonfliktni razvodi. Djeca čiji su roditelji u visokokonfliktnom razvodu često se nađu između njih te pokušavaju zadovoljiti svakog roditelja kako ne bi morala odabrati stranu (Roje, 2019). Tako svakom roditelju govore ono što žele čuti. Roje (2019) naglašava da djeca čitaju neverbalne znakove svojih roditelja te tako procjenjuju stanja i potrebe svojih roditelja. Takva djeca su upravo fokusirana na roditelje te sama ne znaju što žele, trebaju i osjećaju. Može se reći da u tom procesu izgube sebe.

Sukob među roditeljima predstavlja rizičan čimbenik za dječji razvoj (Belsky, 1984). Ayoub i sur. (1999) navode da su djeca iz visokokonfliktnih razvoda izložena većem riziku od psihološke neprilagođenosti, uključujući depresiju, tjeskobu i agresiju. Također se ističe da izloženost roditeljskim sukobima izaziva u djece svih uzrasta značajne emocionalne i ponašajne probleme. Dijete i njegove potrebe ostaju neprepoznate, pa je dijete uskraćeno za potrebnu podršku zbog roditeljske zaokupljenosti vlastitim financijskim, emocionalnim, socijalnim te ostalim potrebama (Hajnić, 2014). U takvim situacijama dječaci češće reagiraju ljutnjom te razvijaju

agresiju, a djevojčice emocionalnom uznemirenošću i samookrivljanjem. Posljedice koje imaju djeca izložena dugotrajnim roditeljskim sukobima, jednake su kao i teškoće koje trpe žrtve tjelesnog zlostavljanja i zanemarivanja (Roje Đapić i Buljan Flander, 2019).

#### **2.4. Pandemija COVID-19**

Pandemija uzrokovana pojavom novog virusa COVID-19 znatno je utjecala na svakodnevni život ljudi u cijelom svijetu, pa tako i u Hrvatskoj. Pandemija može biti traumatična za pojedince zbog naglih i iznenadnih promjena svakodnevnice. Pojava COVID-19 uzrokovala je izvanrednu situaciju u kojoj su uvedene dodatne zaštitne mjere kako bi se spriječilo širenje zaraze te je došlo do zatvaranja svih objekata koji nisu bili nužni (Bistrić, 2021). Kraljević (2020) ukazuje na činjenicu da je obiteljsko nasilje poraslo zbog toga što su žrtve zatvorene sa svojim zlostavljačima cijeli dan. Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2021) prenosi poražavajuće podatke MUP-a o nasilju nad djecom tijekom pandemije koje je iznijela ravnateljica Poliklinike, Gordana Buljan Flander. Ti podaci govore da je nasilje nad djecom u prvih pet mjeseci 2021. godine značajno poraslo u odnosu na prvih pet mjeseci 2020. godine (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2021). Nadalje, kaznena djela na štetu djece te povreda djetetovih prava porasla su za više od 30%, a seksualno zlostavljanje djece poraslo je gotovo 70% (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2021). Zaključuje se da je do ovako naglog porasta seksualnog zlostavljanja djece u 2021. došlo zbog toga što su djeca bila zatvorena sa svojim zlostavljačima te su zlostavljači imali više prilika zlostavljati svoje žrtve (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2021).

#### **2.5. Potresi**

Osim pandemije, 2020. godinu su obilježila dva potresa u Zagrebu i Petrinji. Bonevska i sur. (2020) navode da su potresi stresni događaji koji dolazi bez upozorenja. Potresi su nepredvidivi događaji koji mogu uzrokovati razorna podrhtavanja tla te utječu na dom djeteta, njegovu obitelj i cjelokupnu zajednicu (Buljan Flander i sur., 2020). Ovi događaji uzrokovali su enormne materijalne štete, ali i posljedice na psihičko zdravlje ljudi (Bonevska i sur., 2020). Djeca predškolske dobi ovakve događaje na razumiju, ali kada se dogode ona osjećaju velike promjene, tjeskobu, narušavanje rutine i stabilnosti i slično (Buljan Flander i sur., 2020). Stoga, potresi kao nepredvidive i iznenadne situacije također predstavljaju traumatično iskustvo za djecu predškolske dobi i da bi ona razumjela što se događa potrebna im je podrška odraslih (Buljan Flander i sur.,

2020). Buljan Flander i sur. (2020) navode neke moguće reakcije djece predškolske dobi na potres, a to su regresivna ponašanja, strah od odvajanja, samoće i mraka, razdražljivost, promjene u apetitu, osjetljivost na zvukove te nekontrolirani plač. Dalje u radu će se više reći o reakcijama djece predškolske dobi na traumatske događaje te o podršci od strane roditelja i odgojitelja.

### **3. REAKCIJE NA TRAUMU**

Profaca i Arambašić (2009) naglašavaju da se reakcije na traumatske događaje smatraju razumljivim ili normalnim reakcijama na nenormalne okolnosti. Djeca izložena traumi pokazuju brojne emocionalne i ponašajne poteškoće, u odnosu na djecu koja nikada nisu bila izložena traumatskim događajima (Profaca, 2016). Ona reagiraju na traumatsko iskustvo znakovima ponovnog proživljavanja, emocionalnog izbjegavanja i pobuđenosti (Pynoos i Nader, 1993). Ponovno proživljavanje traume upućuje na činjenicu da elementi traumatskog iskustva ostaju aktivno prisutni u mentalitetu djece, a ono se očituje u traumatskoj igri i obrascima ponašanja, nametajućim mislima, slikama, zvukovima ili mirisima, traumatskim snovima i psihološkim reagiranjem na podsjetnike (Pynoos i Nader, 1993). Emocionalno izbjegavanje odražava se kroz izbjegavanje određenih misli, lokacija, konkretnih pojava, ljudi i ponašanja koji djecu podsjećaju na traumatski događaj. Nadalje, povećana pobuđenost odnosi se na poremećaje spavanja, razdražljivost, ljutnju, teškoće s koncentracijom i slično (Pynoos i Nader, 1993).

Nadalje, Arambašić (1996) navodi da se reakcije na traumu mogu javiti na različitim područjima:

1. emocionalnom,
2. misaonom,
3. tjelesnom i
4. ponašajnom području.

Važno je naglasiti da su navedena područja međusobno povezana, što znači da pojava jedne izaziva drugu, ali i da se nerijetko javljaju zajedno (Arambašić, 1996). Emocionalne reakcije su prožete negativnim osjećajima kao što su strah, tuga, tjeskoba, ljutnja, osjećaj bespomoćnosti, očaj, beznadnost, obeshrabrenost, dok misaone obuhvaćaju teškoće sa pamćenjem, prisjećanjem, koncentracijom i slično (Arambašić, 1996). Tjelesne se odnose na znojenje i razne bolove u trbuhu,



grudima i glavi, a ponašajne reakcije se odražavaju kroz pojavu agresije, povlačenjem u osamu i teškoćama u komunikaciji (Arambašić, 1996).

Sve navedene reakcije su dio biološki uvjetovanog načina obrane organizma od stravičnih, uglavnom po život ugrožavajućih događaja (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2010). Svaka osoba je individua što znači da o svakoj osobi ovisi koliko će određena reakcija trajati, a to može biti tjednima, mjesecima ili godinama. Važno je naglasiti da prethodno navedene reakcije ne ovise o dobi, već se podjednako javljaju kod svih osoba, i kod djece, i kod mladih, i kod starijih.

#### **4. POSTTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ**

Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2021) posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) je anksiozni poremećaj koji se javlja kod osoba kojima je život bio ugrožen, npr. u poplavama, potresima, prometnim nesrećama, požarima, ratovima i slično. Također Kozarić Kovačić i sur. (2007) navode da se PTSP može odnositi i na odgođeni ili produženi odgovor na traumatski događaj koji može izazvati uznemirenost kod gotovo svake osobe. Da bi se postavila jasna dijagnoza PTSP-a, najčešće je potrebna klinička dijagnostička obrada (Subotić, 1996a).

Subotić (1996a) navodi kako su ispitivanja pokazala da PTSP mogu pokazivati i djeca predškolske i rane školske dobi. Kako bi se utvrdile posttraumatske stresne reakcije kod djece, potrebno je prikupiti podatke o traumatskom događaju, zatim utvrditi simptome PTSP-a i pridruženih smetnji kao što su anksioznost, poremećaji u spavanju, regresija, kognitivne smetnje i slično (Vizek Vidović, 1996). Za utvrđivanje PTSP-a kod djeteta treba pratiti ponašanje te prikupiti izvješća odraslih osoba koje su bliske djetetu, ali i samoizvješće djeteta. Međutim prepreka u tome je što predškolska djeca teško riječima izražavaju svoje misli i osjećaje. Stoga je značajna neverbalna komponenta. Kvalitetni podaci se mogu prikupiti iz dječjih crteža, te iz promatranja dječje igre. Tako Vizek Vidović (1996) daje primjer kako simptomi izbjegavanja mogu prepoznati kada se djeca ne mogu uključiti u aktivnosti, odnosno igre koje ih podsjećaju na traumu. Nadalje, verbalnim putem se informacije mogu prikupiti na način da se započne razgovor s djecom o njihovim crtežima. Vizek Vidović (1996) navodi da pri utvrđivanju znakova PTSP-a u djece mogu pomoći već postojeći prikazi stresnih i traumatskih reakcija tipičnih za pojedina razvojna razdoblja. Što se tiče predškolske i mlađe školske dobi, koja obuhvaća raspon godina od 3-8, neke

tipične stresne i traumatske reakcije su regresivno ponašanje, poremećaji spavanja, razni strahovi, anksioznost, igra s elementima traumatskog događaja i slično (Vizek Vidović, 1996).

## **5. PODRŠKA DJECI IZLOŽENOJ TRAUMATSKIM DOGAĐAJIMA**

Djeci koja su u krizi, odnosno koja doživljavaju ili su doživjela traumatsko iskustvo potrebno je pružiti podršku. Od velike važnosti je znati djetetu pružiti podršku na način na koji mu je potrebna kako bi se osjećalo prihvaćeno i sigurno. Glavni akteri u pružanju podrške djeci te pružanju neizmjerne ljubavi, sigurnosti i razumijevanja su obitelj i odgojitelji.

### **5.1. Podrška obitelji**

Obitelj je primarna društvena zajednica koja ima vitalnu važnost za svakog pojedinca, također je temelj čovjekova ostvarivanja i uključivanja u širu društvenu zajednicu (Nimac, 2010). Dijete u obitelji stječe temeljne vrijednosti (primjerice, moralne, kulturne, religiozne i slično) i iskustva te na temelju njih izgrađuje vlastite stavove. Obiteljska zajednica i obiteljski dom za djecu bi trebali biti sigurno utočište uvijek, ali posebno u situacijama kada je dijete proživjelo nekakvo traumatsko iskustvo. U tom slučaju roditelji trebaju znati pružiti podršku svom djetetu. Prvi korak u tome bi bila emocionalna i fizička potpora djetetu nakon proživljene traume. Važno je da dijete osjeti ljubav i toplinu od strane svojih roditelja. Djeca preko zagrljaja mogu to osjetiti, ali i razgovor s djecom o traumi također je neophodan. Reuther i Osofsky (2013) naglašavaju kako bi roditelji trebali saslušati svoju djecu, razgovarati s njima o traumi kada su spremni te dopustiti djeci da postavljaju pitanja. Roditelji bi također kroz razgovor trebali objasniti djeci da su njihovi trenutni osjećaji i reakcije normalne s obzirom na događaj koji nije uobičajen i ne događa se svaki dan (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2010). Na ovaj način roditelji djeci pružaju utjehu, podršku te uspostavljaju kvalitetan i otvoren odnos s djetetom. Reuther i Osofsky (2013) navode kako je važno da roditelji nastoje uspostaviti osjećaj normale kakav je postojao prije neugodnog iskustva, ali i da postoje neke situacije u kojima „povratak na staro“ neće biti moguć. Jedna od takvih situacija može biti smrt, odnosno gubitak bake i/ili djeda (ili drugih djetetu značajnih osoba) koji su živjeli u istoj kući s djetetom. Takav gubitak je trajan. Stoga, je potrebno uspostaviti tzv. „novu normalu“ te uvesti nove, zajedničke rutine s djetetom. Ovo je važno postići jer je djeci potrebna sigurnost i stabilnost.

## 5.2. Podrška odgojitelja

Odgojitelj je važna osoba u životu djeteta jer dijete veliki dio dana provede u dječjem vrtiću. Stoga odgojitelj ima višestruku ulogu, a Bujišić (2005) ističe jednu od najvažnijih uloga odgojitelja, a to je sposobnost slušanja i razumijevanja djeteta, pružanje prilike da ono izrazi svoje osjećaje te što bolje upoznavanje svakog djeteta unutar skupine. Od iznimnog značaja je da odgojitelj prati djecu u skupini kako bi spoznao osobnost svakog djeteta te njihove interese, sposobnosti i potrebe. Praćenje, uočavanje i upoznavanje djeteta omogućit će odgojitelju da bude spreman pružiti odgovarajuću podršku djetetu koje doživljava nekakvu vrstu traume jer svako dijete je individua te se na svako dijete situacija može reflektirati na drugačiji način. Djeca često svoje unutarnje stanje iskazuju putem crteža i/ili kroz igru i aktivnosti. Stoga je važno da odgojitelj potiče djecu upravo na izražavanje kroz crtanje, igru, ples, glazbu, maštanje, priče i pripovijetke (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2010).

Za rad s djecom koja su doživjela traumu važno je suosjećanje odgojitelja zbog toga što suosjećanjem odgojitelji mogu biti vrlo važan izvor podrške djetetu koje tuguje (Starc, 1996). Suosjećanje se odnosi na „konkretnu brigu i pažnju prema osobi koja je u nekoj neprilici ili nevolji“ (Vuković i Bošnjaković, 2016; str. 745). Jednostavnije rečeno, suosjećanje je usmjerenost prema nekoj osobi koja pati sa željom da joj se pomogne (Vuković i Bošnjaković, 2016). U pružanju podrške djetetu koje je doživjelo traumu veliku ulogu ima dodir ruke. Dodirom ruke odgojitelj prema djeci pokazuje ljubav, toplinu i brigu (Ajduković i Hudina, 1996). Dodirom ruke odgojitelj također odašilje razumijevanje i suosjećanje prema djetetu koje je doživjelo traumu te je preplavljeno osjećajima da bi riječi odgojitelja teško do njega doprle (Ajduković i Hudina, 1996).

Također je potrebno da odgojitelj poznaje stručnu literaturu kako bi prepoznao dijete koje doživljava ili je doživjelo traumatsko iskustvo. Ali i da zna „čitati“ dječje signale (ponašanje djece u igri i aktivnostima) kako bi mogao prilagoditi ili uvesti nove aktivnosti koje će pomoći djetetu prebroditi traumu. Odgojiteljima veliku pomoć, za rad s djecom koja su doživjela traumu, mogu pružiti razni priručnici. Jedan takav je od Barbare Oehlberg koji se zove „Neka bude bolje“. U njemu se nalaze brojne aktivnosti (likovne, tjelesne, glazbene, dramske itd.) koje pomažu djeci da prebrode stres i oporave se od traume. Autorica Oehlber (2008) u navedenom priručniku poseban naglasak stavlja na iscjeljivanje igrom. Kroz iscjeljujuću igru djeca svoj unutarnji svijet projiciraju na igračke ili uloge koje igraju (Oehlberg, 2008). Oehlberg (2008) smatra da na takav način ona

izbacuju iz sebe osjećaje, želje ili traumu i simbolički prikazuju svoje iskustvo kako bi spoznali i razumjeli smisao sjećanja koja ih prate. Odgojitelj je onaj koji treba osigurati igračke, odnosno razne materijale te urediti prostor u kojem će se iscjeljujuća igra odvijati. Prostor bi treba podsjećati na realno okruženje u kojem dijete svakodnevno živi. Zato ga treba opremiti različitim lutkama i ostalim rekvizitima koje će služiti za odigravanje situacija iz obiteljskog života. Tako primjerice igračka telefon je korisna u smislu da dijete koristeći ga može na siguran način razgovarati o traumatičnim događajima koje je doživjelo (Oehlberg, 2008). Tako izmišljen razgovor predstavlja način oslobađanja djeteta od jakih, negativnih osjećaja koje prikuplja u sebi. Zbog toga što su ove aktivnosti vezane uz ispoljavanje jakih negativnih osjećaja djece važno da je se ovakve aktivnosti provode u suradnji sa stručnim timom, a osobito važnu ulogu u tome ima psiholog.

Od iznimnog značaja je upravo suradnja odgojitelja s psihologom. Psiholog je zadužen za preporučivanje stručne literature odgojiteljima s ciljem njihova usavršavanja (Sindik i Benaković-Ranogajec, 2008). Stoga su psiholozi dužni poznavati temu traume kako bi odgojitelje mogli savjetovati te im pomoći u situacijama kada imaju dijete u skupini koje je doživjelo traumu. Nadalje, uloga psihologa je da pruža pomoć odgajateljima u planiranju odgojno-obrazovnog rada (Sindik i Benaković-Ranogajec, 2008), pa tako primjerice odgojitelj i psiholog mogu skupa razraditi plan izvođenja iscjeljujuće igre i aktivnosti koje su ponuđene u prethodno navedenom priručniku od autorice Oehlberg (2008).

Suradnja roditelja i odgojitelja je jako važna općenito, a posebno u slučajevima kada je dijete doživjelo nekakvo traumatsko iskustvo. Potrebno je da roditelji obavijeste odgojitelja ako je dijete doživjelo nekakvu vrstu traume kako bi odgojitelj znao prilagoditi svoj odgojno-obrazovni rad. Stoga je u odnosu odgojitelj-roditelj od velikog značaja komunikacija koja je ključna za uspostavu suradničkog odnosa. Mohorić i Nenadić-Bilan (2019) navode da se bez uzajamne i kontinuirane komunikacije između roditelja i svih djelatnika predškolske ustanove djeci pruža samo djelomična podrška, što ne može rezultirati njihovom cjelovitom dobrobiti.

Može se zaključiti kako je odgojitelj važna osoba za pružanje podrške djetetu koje je doživjelo traumatsko iskustvo. Prije svega, važno je da odgojitelj bude svjestan svoje uloge u pogledu pružanja podrške te da se konstantno educira i stječe znanja i vještine za rad u tom području. Također je potrebno da teži suradnji s roditeljima i stručnim timom vrtića kako bi se

dijete što prije oslobodilo negativnih osjećaja prouzrokovanih traumom i kako bi se izbjegle dugotrajne posljedice koje trauma ostavlja.

S obzirom na to da je rad s djecom koja su doživjela traumu veliki izazov za odgojitelje, važna je upravo njihova procjena samoefikasnosti za rad u tom području. Dalje u radu će se o tome nešto više reći tako što će se nastojati objasniti koncept samoefikasnosti.

## **6. KONCEPT SAMOEFIKASNOSTI**

Koncept samoefikasnosti postavio je američki psiholog Albert Bandura u svojoj socio-kognitivnoj teoriji 1977. godine. Bandura (1986; str. 391) definira samoefikasnost kao „procjene ljudi o njihovim sposobnostima organiziranja i izvođenja radnji potrebnih za postizanje određenih vrsta izvedbe”. Jednostavnije rečeno, samoefikasnost je uvjerenje osobe u vlastitu sposobnost da utječe na život, postigne ciljeve, ili proizvede željene rezultate (Bandura, 1977).

Bandura (1997) smatra da samoefikasnost može utjecati na druga ponašanja poput samoregulacije, postignuća, akademske predanosti i uspjeha, suočavanja, odabira zanimanja i osposobljenosti na radnom mjestu. Vjerovanje u osobnu efikasnost ključan je faktor ljudskog djelovanja. Ako ljudi vjeruju da nemaju moć proizvesti rezultate, onda neće pokušati ostvariti ciljeve (Bandura, 1997). S druge strane, osobe koje vjeruju u svoje sposobnosti, osobe sa visokom razinom samoefikasnosti, imati će pozitivnije ishode ponašanja.

## **7. SAMOEFIKASNOST PREDŠKOLSKIH ODGOJITELJA**

Turić (2020) ističe značaj procjene samoefikasnosti odgojitelja, jer je ona važan prediktor profesionalnoga ponašanja i uspjeha u svim područjima rada, pa tako i u okviru odgojno-obrazovnoga sustava. S obzirom na to, samoefikasnost odgojno-obrazovnih djelatnika važna je za kvalitetan rad s djecom (Turić, 2020) zbog toga što se odgojitelji u svome radu susreću s brojnim izazovima. Tako je i trauma kod djece jedan veliki izazov te je na odgojitelju i na njegovim sposobnostima, motivaciji, znanju da organizira svoj odgojno-obrazovni rad na adekvatan način kako bi se djetetu pogođenom traumom pružila podrška i sigurnost. Vjera u vlastite sposobnosti je važna osobina koju odgojitelj treba imati, pogotovo u radu s djecom koja su doživjela traumu.

Bandura (1997) navodi da razina samoefikasnosti koju će pojedinac, u ovom slučaju odgojitelj, posjedovati ovisi o iskustvu, individualnim osobinama i podršci okoline.

Iskustvo odgojitelja može doprinijeti njihovoj samoefikasnosti. Što se tiče iskustva, ono se može podijeliti na izravno i neizravno. Izravno, odnosno osobno iskustvo odgojitelj stječe izravnim radom s djecom unutar skupine. Neizravno iskustvo se odnosi na aktivnosti koje druga osoba provodi u okolini. Ta izvedba može utjecati na osobu koja promatra, a utjecaj izvedbe na promatračeva vjerovanja o samoefikasnosti ovisi o stupnju u kojem se on poistovjećuje s modelom odnosno osobom koja izvodi aktivnost (Turić, 2020). Odgojitelji koji su imali više uspješnih iskustava, posebno onih u kojima su se oslanjali na vlastite kapacitete, kasnije u radu mogu iskazati i veću samoefikasnost u odnosu na one koji su imali više neuspjeha (Turić, 2020). U istraživanju koje je Turić (2020) provela se pokazalo da iskustvo (bilo da je izravno ili neizravno) igra veliku ulogu u procjeni samoefikasnosti.

Podrška od strane okoline u kojoj odgojitelj djeluje također može imati važnu ulogu u procjeni samoefikasnosti. Djelatnici imaju veći doživljaj samoefikasnosti u ustanovama u kojima ravnatelj inspirira zajedništvo, ohrabruje ih i motivira (Turić, 2020). „Ravnatelj koji koristi svoju poziciju i ovlasti kako bi svojim djelatnicima omogućio resurse potrebne za rad, koji ih štiti od ugrožavajućih faktora te omogućuje kreativnost i fleksibilnost u radu s djecom, doprinosi očuvanju i razvoju samoefikasnosti djelatnika“ (Turić, 2020; str.180,181). Ovdje je važno istaknuti i verbalnu persuaziju koja se odnosi na povratne informacije o vlastitom radu. Odgojitelj ih prima od drugih odgojitelja, stručnih suradnika, ravnatelja, djece, roditelja, lokalne zajednice. Turić (2020) navodi da ako su te povratne informacije pozitivne, doživljaj samoefikasnosti će biti veći. Osim navedenog, također postoji povezanost samoefikasnosti i zadovoljstva na poslu. Weiss (2002) definira zadovoljstvo poslom kao pozitivno ili negativno prosuđivanje ljudi o njihovom trenutnom radnom mjestu. Istraživanje Aldridge i Fraser (2015) koje je provedeno na uzorku od 781 učitelja i 29 škola pokazalo je da stupanj pristupačnosti ravnatelja škola i njihove podrške izravno i neizravno doprinosi samoefikasnosti učitelja i zadovoljstvu poslom. Rezultati istraživanja ukazuju da je stvaranje podržavajuće zajednice u kojoj učitelji mogu raditi i razmjenjivati ideje i iskustva korisno za njihovu samoefikasnost i zadovoljstvo poslom (Aldridge i Fraser, 2015). Nadalje, istraživanje Žunić-Pavlović i Pavlović (2020) koje je također provedeno na uzorku učitelja, ukazuje da su učitelji sa visokom razinom samoefikasnosti zadovoljniji svojim poslom. Iako je ovaj rad usmjeren na odgojitelje, bilo je važno istaknuti navedena istraživanja na uzorku učitelja jer samim time ukazuje se na nedostatak i nepostojanje istraživanja koja se odnose na odgojitelje i njihovo zadovoljstvo s radom u predškolskim ustanovama.

Jedno istraživanje provedeno na temu traumatskih događaja i samoeфикаsnosti odgoјitelja je iz 2020. godine u doktorskoј disertaciji Christine Lombardi-Davis. Koristeći Bandurin koncept samoeфикаsnosti iz 1977. godine, autorica (2020) doktorske disertacije ispitala je deset odgoјitelja predškolskih ustanova, koristeći metodu intervjuа, koji su imali iskustva u radu s djecom koja su doživjela traumu. Cilj ovog istraživanja je bio da se stekne uvid u vrste priprema i strategije koje su odgoјitelji primijenili za stvaranje poticajnog okruženja.

U pregledu rezultata ističe se kako su odgoјitelji naveli da su sve pripreme na temu dječje traume bile u obliku treningа, profesionalnog razvoja i individualnih istraživanja. Autorica (2020) naglašava kako su sudionici istraživanja komentirali da su treninzi i mogućnosti profesionalnog razvoja većinom usmjereni na osnovne informacije u vezi s traumama kod djece, а da su vrlo malo usmjereni na to kako stvoriti poticajno okruženje. Također, svi sudionici istraživanja procijenili su da imaju dovoljno znanja i iskustva u pripremi rada odgoјitelja, ali da im nedostaje iskustva u pripremi rada s djecom koja su doživjela traumu. Unatoč tim nedostacima, sudionici istraživanja su smatrali da su sposobni primijeniti stečena znanja u praksi, ali također i da im je potrebno više mogućnosti za pripremu kroz treninge, igranje uloga te povratne informacije.

Nadalje, Lombardi-Davis (2020) ističe kako su svi sudionici istraživanja istaknuli da je njihova samoeфикаsnost ovisila o tome koliko su znanja imali o određenoј temi. Isto tako svi sudionici istraživanja su primijetili nedostatak kolegija o temi trauma u djetinjstvu, odnosno svi su primijetili da nijedan od formalnih ili fakultetskih kolegija nije bio posebno usmjeren na dječje traume ili na to kako stvoriti poticajno okruženje za djecu koja su doživjela traumu. S obzirom na navedeno, Lombardi-Davis (2020) naglašava da su svi sudionici istaknuli kako smatraju da bi kolegiji o traumi trebali biti integrirani na svim razinama obrazovnih programa, predškolskom, osnovnoškolskom te srednjoškolskom.

Pregled istraživanja je ukazao na neke važne individualne i okolinske odrednice samoeфикаsnosti odgoјitelja. Primjerice, na temelju socijalno-kognitivne teorije (Bandura, 1997) i istraživanja od Lombardi-Davis (2020) može se zaključiti kako su iskustva i znanja, važna za njihov osjećaj samoeфикаsnosti u radu s djecom. Iskustva (izravna i neizravna) ukoliko su pozitivna doprinijeti će većoj samoeфикаsnosti odgoјitelja u budućem radu. Također, osjećaj zadovoljstva i užitka u radu s djecom mogli bi povećati uvjerenje o samoeфикаsnosti, а s druge strane, stres i anksioznost zbog straha od gubitka kontrole mogu dovesti do sniženog osjećaja samoeфикаsnosti

(Bandura, 1997). U tom pogledu i okolinski uvjeti mogu biti važne odrednice samoeфикаsnosti odgoјitelja. Budući da je istraživanje od Žunić-Pavlović i Pavlović (2020) da je zadovolјstvo na poslu povezano sa samoeфикаsnosti na uzorku učitelja, moguće je da zadovolјstvo na poslu kod odgoјitelja ima dodatni doprinos osjećaju samoeфикаsnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja povrh individualnih čimbenika poput suosjećanja i znanja o traumi te će to biti predmet istraživanja u ovom diplomskom radu.

## **8. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA**

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati neke individualne i okolinske odrednice samoeфикаsnosti odgoјitelja za pružanje podrške djeci predškolske dobi nakon traumatskih događaja. U okviru ovog cilja postavljeni su sljedeći istraživački problemi:

- 1) Ispitati doprinos individualnih čimbenika poput suosjećanja i znanja odgoјitelja o traumi uvjerenju o samoeфикаsnosti odgoјitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja
- 2) Ispitati pojedinačni doprinos okolinskih čimbenika poput zadovolјstva na poslu odgoјitelja povrh individualnih čimbenika (suosjećanja i znanja odgoјitelja o traumi) uvjerenju o samoeфикаsnosti odgoјitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja.

Povezano s postavljenim problemima istraživanja postavljene su i sljedeće hipoteze:

H1: Budući da suosjećanje predstavlja usmjerenost prema drugoj osobi koja pati, s nastojanjem da joj se pomogne (Vuković i Bošnjaković, 2016) i važno je u radu s djecom koja su proživjela traumatsko iskustvo, jer suosjećanjem odgoјitelji mogu biti vrlo važan izvor podrške djetetu koje tuguje (Starc, 1996), očekuje se da će suosjećanje biti pozitivni prediktor samoeфикаsnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja.

H2: S obzirom na prethodno navedeno istraživanje Lombardi-Davis (2020) u kojem su sudionici istraživanja naveli kako je njihova samoeфикаsnost ovisila o količini znanja koju su imali o određenom problemu, očekuje se da će znanje odgoјitelja o traumi dodatno pojedinačno pozitivno pridonositi uvjerenju odgoјitelja o samoeфикаsnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja povrh suosjećanja.

H3: Budući da se pokazalo kako je zadovolјstvo na poslu povezano sa samoeфикаsnosti na uzorku učitelja (Žunić-Pavlović i Pavlović, 2020), očekuje se da će zadovolјstvo na poslu biti pozitivni



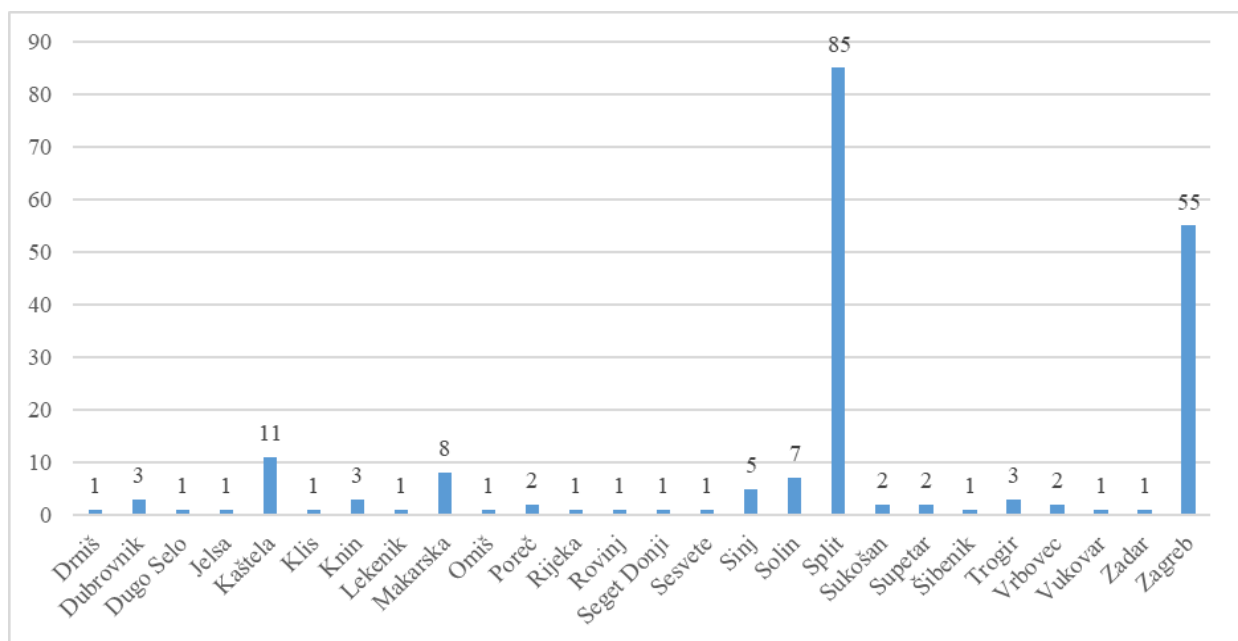
prediktor samoeфикаsnosti odgoјitelja za rad s djecom nakon traumatskih iskustava povrh individualnih čimbenika suosjećanja i znanja o traumi.

## 9. METODA

### 9.1. Uzorak ispitanika

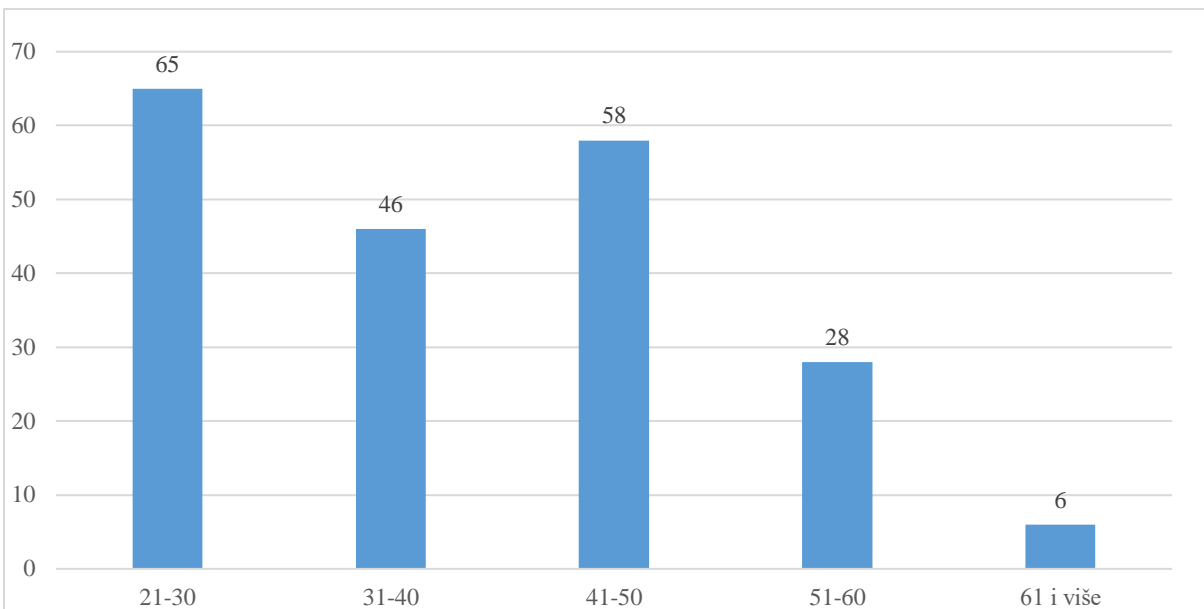
Uzorak ispitanika je obuhvaćao 203 odgoјitelja (od kojih je 200 odgoјiteljica) iz različitih gradova na području Republike Hrvatske. Dvoje odgoјitelja nije označilo grad u kojem rade. Najviše odgoјitelja je iz Splita, 41,87% i iz Zagreba 27%. Preostali broj odgoјitelja iz drugih gradova vidljiv je na slici 1.

Slika 1. Frekvencija sudionika iz različitih gradova u Hrvatskoј



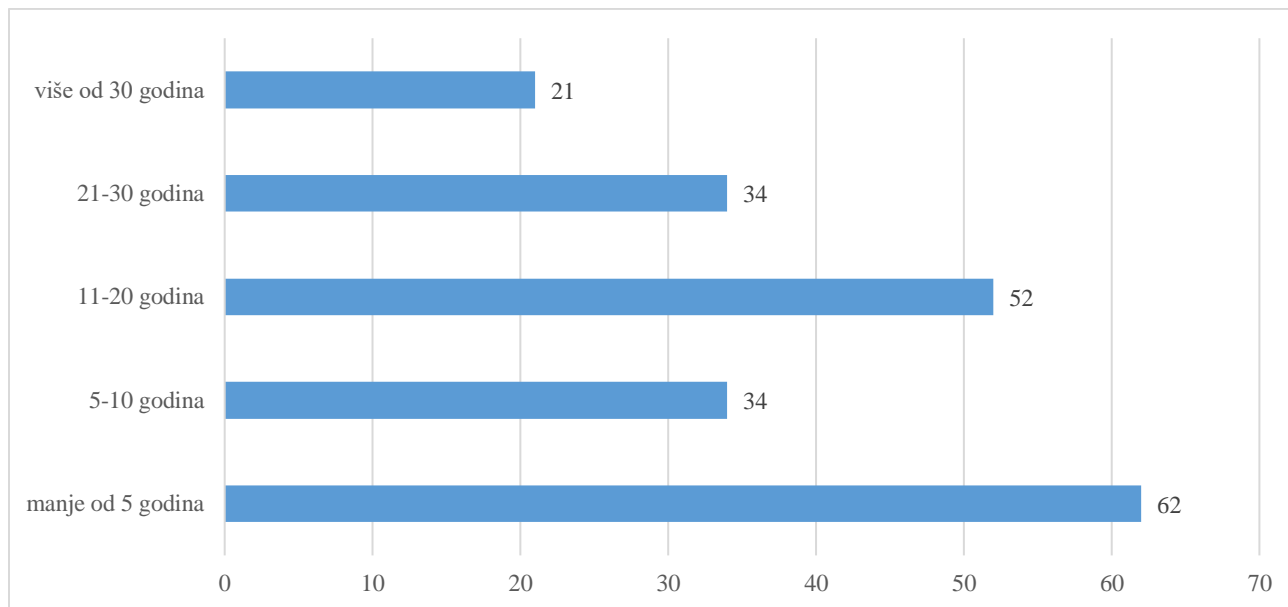
Najveći broj odgoјitelja je bilo u dobi od 21-30 godine, njih 65 (32%), a najmanje je onih koji su imali 61 i više godina, samo 2,9%. Ostali podaci su prikazani na slici 2.

Slika 2. Dob odgojitelja



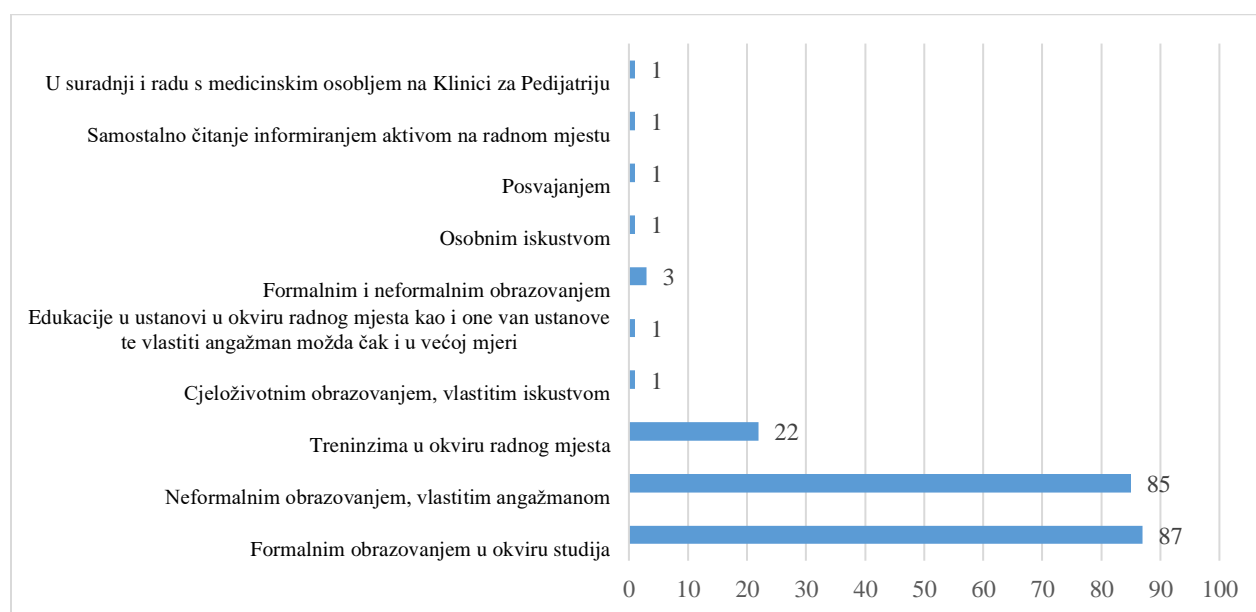
U pogledu stručne spreme, 44 odgojitelja je završilo diplomski studij Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja (22%), a 159 (78%) je prvostupnika. Slika 3. daje uvid u radni staž odgojitelja. Šezdeset dva odgojitelja (30,5%) je imalo najmanje 5 godina staža u odgojno-obrazovnim institucijama, a trideset ih je imalo radni staž više od 30 godina (10%).

Slika 3. Radni staž odgojitelja



U pogledu radnog statusa, 129 (63,5%) odgojitelja je bilo stalno zaposleno, zaposlenih na određeno vrijeme je bilo 50 (24,6%), a pripravnika je bilo najmanje, 24 (11,8%). Slika 4. prikazuje odgovore na pitanje o načinu stjecanja znanja o traumi. 87 odgojitelja je steklo znanja formalnim obrazovanjem u okviru studija, 85 neformalnim obrazovanjem, odnosno vlastitim angažmanom, a 22 putem treninga u okviru radnog mjesta. Na slici 4. su prikazani i drugi odgovori koji nisu ponuđeni u anketnom upitniku, već su odgojitelji bili slobodni dodat druge načine stjecanja znanja o traumi.

Slika 4. Način stjecanja znanja o traumi



## 9.2. Postupak provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno putem online upitnika tijekom lipnja i srpnja 2021. godine. Upitnik je distribuiran putem društvenih mreža Facebook i WhatsApp. Ispitivanju je pristupilo 210 odgojitelja. Sudionicima istraživanja je bilo naznačeno da je ispunjavanje upitnika dobrovoljno i anonimno i kako u svakom trenutku mogu odustati od ispunjavanja upitnika.

## 9.3. Instrumenti

U uvodnom dijelu upitnika obuhvaćeni su opći podaci ispitanika (spol, dob, stručna sprema, radni status, radni staž, način stjecanja znanja o traumi i grad u kojem se nalazi vrtić u kojem rade).

### **9.3.1. Instrument za procjenjivanje suosjećanja odgojitelja**

Suosjećanja odgojitelja se ispitivalo uz pomoć kratke ljestvice suosjećanja Santa Barbara (*Santa Clara Brief Compassion Scale*). Skala je preuzeta od Hwang i Plante (2008) te je prevedena za potrebe ovog istraživanja. Sastoji od 5 tvrdnji, a odgovori na čestice su ponuđeni na Likertovoj skali od 1 (uopće se ne odnosi na mene) do 7 (u potpunosti se odnosi na mene). Sve čestice su prikazane u prilogu 1 na kraju rada. U istraživanju od Hwang i Plante (2008) Cronbach Alpha je iznosila  $\alpha = 0.90$ . U ovom istraživanju Cronbach Alpha je iznosila  $\alpha = 0.91$  što ukazuje na visoku pouzdanost.

### **9.3.2. Instrument za samoprocjenu znanja o traumi**

Znanje o traumi se ispitivalo uz pomoć upitnika samoprocjene, a čestice su preuzete od Loomis i Felt (2020) te su prevedene i prilagođene kako bi odgovarale uvjetima u Hrvatskoj. Sve čestice su prikazane u Prilogu 1. na kraju rada. Sudionici istraživanja su mogli označiti odgovor s „da“ ili „ne“. Upitnik je sadržavao ukupno 7 čestica vezanih uz znanje o traumi tako da je ukupni mogući raspon odgovora bio od 0 (ukoliko bi sudionici na sva pitanja odgovorili da nemaju znanje o pojedinoj temi vezanoj uz traumu) do 7 (ukoliko bi sudionici na sva pitanja odgovorili da imaju znanje o pojedinoj temi vezanoj uz traumu).

### **9.3.3. Instrument za ispitivanje samoefikasnosti odgojitelja**

Mjerni instrument koji se koristio za procjenu samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih iskustava je skala *Skala učinkovitosti u zadovoljavanju individualnih potreba djeteta* (Bašić, 2008) izrađene na temelju originalne skale *Self-efficacy in relations to specific child* (Tchannen-Moran i Woolfolk-Hoy, 2001). Prilagođena verzija navedene skale preuzeta je od Župančić (2017) te je dodatno prilagođena za potrebe ovog istraživanja.

Odgovori na česticama procjenjivali su se skalom Likertovog tipa od 0 (nikad) do 4 (uvijek). Sve čestice su prikazane u Prilogu 1 na kraju rada. U radu od Župančić (2017) je skalu samoefikasnosti činilo 3 dimenzije: učinkovitost u uključivanju djeteta ( $\alpha = 0.79$ ), učinkovitost u vođenju skupine ( $\alpha = 0.69$ ) i učinkovitost u instrukcijskim strategijama ( $\alpha = 0.66$ ). U ovom radu je faktorska analiza pokazala jednofakstorsko rješenje te je u obradi korišten ukupan rezultat na skali. Cronbach Alpha je ukazivala na visoku pouzdanost skale ( $\alpha = 0.94$ ).

### 9.3.4. Instrument za mjerenje zadovoljstva radom u dječjem vrtiću

Mjerni instrument koji se koristio za mjerenje zadovoljstva radom u dječjem vrtiću je Upitnik samoprocjene zadovoljstva radom u dječjem vrtiću preuzet od Matić (2020) koja ga je prilagodila i preuzela iz Priručnika za samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja (Muraja i Antolić, 2012). Čestice koje su preuzete za potrebe ovog rada su priložene u prilogu 1 na kraju rada. Odgovori na čestice su ponuđeni na Likertovoj skali u rasponu 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). U istraživanju od Matić (2020) nije naveden koeficijent pouzdanosti. U ovom istraživanju je Cronbach Alpha iznosio  $\alpha = 0.87$ .

## 10. REZULTATI

U obradi rezultata 7 odgojitelja je bilo isključeno, te su obrađeni podaci od njih 203. Dvoje sudionika je isključeno zbog nekonzistentnosti u odgovorima, a petero ispitanika je isključeno zbog toga što su njihovi odgovori značajno odstupali od odgovora drugih sudionika. Deskriptivni podaci varijabli samoefikasnosti, znanja, suosjećanja i zadovoljstva na poslu prikazani su u tablici 1.

Tablica 1. Prikaz deskriptivnih podataka

	M (SD)	Mogući raspon	Aktualni raspon	Asimetričnost (Skewness)	Spljoštenost (Kurtosis)
Suosjećanje	5.82 (1.02)	1 - 7	2.60 - 7	-1.14 (0.17)	1.00 (0.34)
Znanje	6.38 (1.10)	1 - 7	1 - 7	-2.23 (0.17)	5.40 (0.34)
Zadovoljstvo na poslu	4.16 (0.61)	1 - 5	2.17 - 5	-0.65 (0.17)	0.10 (0.34)
Samoefikasnost	2.99 (0.65)	0 - 4	0.90 - 4	-0.42 (0.17)	- 0.35 (0.34)

Uvidom u deskriptivne podatke, može se zaključiti kako odgojitelji smatraju da imaju visoku razinu znanja o traumama, a slično ukazuju i rezultati da odgojitelji visoko procjenjuju vlastito suosjećanje. Distribucije rezultata na skalama suosjećanja i znanja o traumi su negativno asimetrične što znači da su pomjerene prema višim vrijednostima. Vrijednosti asimetričnosti na tim skalama ukazuju na to da distribucije odstupaju od normalne distribucije. Nadalje, rezultati ukazuju i da velika većina odgojitelja ima visoku razinu zadovoljstva s radom u dječjem vrtiću. Distribucija rezultata na toj skali je također pomjerena prema višim vrijednostima.

Budući da rezultati odstupaju od normalnih distribucija, u tablici 2 prikazane su Spearmanove korelacije.

Tablica 2. Prikaz Spearmanovih koeficijenata korelacije među istraživanim varijablama

Naziv varijable	Suosjećanje	Znanje o traumi	Zadovoljstvo na poslu	Samoefikasnost
Suosjećanje	-	0.12	0.23**	0.18**
Znanje o traumi		-	0.17*	0.24**
Zadovoljstvo na poslu			-	0.15*
Samoefikasnost				-

\*\*  $p < 0.01$ ; \*  $p < 0.05$

Uvidom u tablicu 2 uočava se statistički značajna povezanost između varijabli znanja i samoefikasnosti iz čega se zaključuje da odgojitelji s višom razinom znanja imaju višu razinu samoefikasnosti. Što se tiče varijabli suosjećanja i samoefikasnosti, također je uočena statistički značajna povezanost. Viša razina suosjećanja povezana je s višom razinom samoefikasnosti kod odgojitelja. Isto tako, statistički je značajna povezanost zadovoljstva na poslu i samoefikasnosti iz čega se zaključuje da je veća razina zadovoljstva na poslu odgojitelja povezana s višom samoefikasnosti.

Nadalje, primijenjena je hijerarhijska regresijska analiza pri čemu se u prvom koraku promatrala prediktivnost suosjećanja, u drugom koraku povrh toga se uključila varijabla znanja, a u trećem koraku je dodatno uključena varijabla zadovoljstvo na poslu povrh suosjećanja i znanja o traumi. Rezultati su prikazani u Tablici 3.

Tablica 3. Hijerarhijska regresijska analiza za kriterijsku varijablu samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja

Korak		$\beta$	t	$p$	
1.	Suosjećanje	0.16	2.33	0.027	R=0.156 R <sup>2</sup> =0.024 $p = 0.027$
2.	Suosjećanje	0.13	1.96	0.052	R=0.326 R <sup>2</sup> =0.106 $p < 0.001$
	Znanje	0.29	4.28	< 0.001	
3.	Suosjećanje	0.12	1.73	0.085	R=0.330 R <sup>2</sup> =0.109 $p = 0.458$
	Znanje	0.28	4.18	< 0.001	
	Zadovoljstvo	0.05	0.74	0.458	

Prva hipoteza prema kojoj se očekivalo da će suosjećanje biti pozitivan prediktor samoefikasnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja se prihvaća jer se u prvom koraku regresijske analize pokazalo da suosjećanje značajno predviđa samoefikasnost odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Druga hipoteza prema kojoj se očekivalo da će znanje odgojitelja o traumi dodatno pojedinačno pozitivno pridonositi uvjerenju odgojitelja o samoefikasnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja povrh suosjećanja, također se prihvaća jer se u drugom koraku regresijske analize pokazalo da znanje značajno predviđa samoefikasnost odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Treći korak u hijerarhijskoj analizi u kojem je uključeno zadovoljstvo povrh suosjećanja i znanja ne pridonosi značajno promjeni u objašnjenju varijance samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Stoga se treća hipoteza odbacuje.

## **11. RASPRAVA**

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati neke individualne i okolinske odrednice samoefikasnosti odgojitelja za pružanje podrške djeci predškolske dobi nakon traumatskih događaja. Od individualnih čimbenika koji bi mogli doprinositi samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja ispitani su suosjećanje i znanje o traumi, a od okolinskih čimbenika zadovoljstvo na poslu.

Deskriptivni pokazatelji ukazuju na to da odgojitelji svoje suosjećanje kao i uvjerenje o samoefikasnosti procjenjuju visokim. Veoma je dobro što su odgojitelji procijenili visoku razinu svoga suosjećanja i samoefikasnosti upravo zbog toga što je rad u dječjim vrtićima izazovan, pogotovo onda kada se u radu susretne s djetetom u krizi. Nadalje, rezultati istraživanja ukazuju na statistički značajnu povezanost suosjećanja i samoefikasnosti odgojitelja za pružanje podrške djeci nakon traumatskih događaja. To znači da odgojitelji koji procjenjuju višu razinu suosjećanja ujedno i svoje uvjerenje o samoefikasnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja procjenjuju višim. Rezultati istraživanja nadalje pokazali su da je suosjećanje odgojitelja kao pojedinačni individualni čimbenik bio pozitivan prediktor samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja što je u skladu s prvom postavljenom hipotezom. Ovi rezultati su također u skladu s teorijom koja navodi da je visoka razina suosjećanja posebno važna za rad s djecom koja su proživjela traumu jer Starc (1996) naglašava da upravo suosjećanjem odgojitelji mogu djetetu biti izvor podrške.

Iz deskriptivnih pokazatelja se može vidjeti kako odgojitelji u ovom uzorku svoju razinu znanja procjenjuju vrlo visokom. Nadalje, rezultati ukazuju na statistički značajnu povezanost znanja odgojitelja o traumi i njihove samoefikasnosti. To znači da odgojitelji koji imaju više znanja o traumi imaju i više uvjerenje o samoefikasnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Rezultati drugog koraka hijerarhijske regresijske analize pokazali su da kada se individualnom čimbeniku suosjećanja uključi individualni čimbenik znanja o traumi tada suosjećanje prestaje biti značajni prediktor samoefikasnosti, dok znanje o traumi značajno predviđa samoefikasnost odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Ovaj rezultat pokazuje da kada se istovremeno uzmu u obzir i suosjećanje i znanje tada znanje o traumi samostalno predviđa samoefikasnost za rad s djecom nakon traumatskih događaja. To ne znači da suosjećanje nije važno za uvjerenje o samoefikasnosti odgojitelja jer se iz rezultata mogu vidjeti pozitivne korelacije između suosjećanja i samoefikasnosti, ali čini se da za predviđanje samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja snažniji efekt ima znanje u odnosu na suosjećanje. Ovi rezultati upućuju na važnost edukacija o traumama i načinu pružanja podrške djeci koja su doživjela traumatsko iskustvo za razvoj uvjerenja o samoefikasnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Rezultati ovog istraživanja u skladu su s istraživanjem Lombardi-Davis (2020) u kojem se pokazalo da je samoefikasnost odgojitelja ovisila o količina znanja koju su imali o određenoj temi.

Iz deskriptivnih podataka se može vidjeti da je zadovoljstvo na poslu odgojitelja također pomjereno prema višim vrijednostima što znači da odgojitelji visokim procjenjuju svoje zadovoljstvo na radnom mjestu. Iz korelacijske analize se može vidjeti da postoji pozitivna povezanost zadovoljstva s poslom i samoefikasnosti odgojitelja. Rezultati pokazuju da što je veća razina zadovoljstva s poslom to je viša i procjena samoefikasnost odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Ovaj rezultat podudara se s nalazom istraživanja na uzorku učitelja (Žunić-Pavlović i Pavlović, 2020). Istraživanje Žunić-Pavlović i Pavlović (2020) pokazalo je da je zadovoljstvo s radom na poslu povezano sa samoefikasnosti i da su oni učitelji koji imaju visoku razinu samoefikasnosti zadovoljniji svojim poslom. Rezultati ovog istraživanja su nadalje pokazali da kada se u hijerarhijsku regresijsku analizu uključi varijabla zadovoljstva s poslom povrh individualnih čimbenika suosjećanja i znanja o traumi, zadovoljstvo s poslom nije značajan prediktor samoefikasnosti. U tom slučaju jedino je znanje i dalje značajan prediktor samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom koja su doživjela traumu. Stoga treća hipoteza nije



potvrđena. Moguće je da se zadovoljstvo na poslu nije se pokazalo značajnim prediktorom samoeфикаsnosti zbog toga što se u ovom istraživanju nije procjenjivala specifična vrsta zadovoljstva na poslu povezana s radom s djecom nakon traumatskih događaja (primjerice, zadovoljstvo podrškom i pomoći kolega, stručnog tima i nadređenih u radu s djecom nakon traumatskih događaja), a kriterijska varijabla se odnosila na specifičnu samoeфикаsnost za rad s djecom nakon traumatskih događaja (a ne opću samoeфикаsnost odgojitelja za rad). Moguće je da bi opće zadovoljstvo na poslu bilo značajan prediktor opće samoeфикаsnosti odgojitelja za rad u vrtiću dok bi za ovako definiranu specifičnu samoeфикаsnost za rad s djecom nakon traumatskih događaja specifičnija razina zadovoljstva povezana s radom djecom nakon traumatskih događaja bila značajni prediktor specifične samoeфикаsnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja.

Može se zaključiti da je došlo do vrijednih spoznaja o odrednicama samoeфикаsnosti odgojitelja u pružanju podrške djeci koja su bila izložena traumatskom događaju, no model regresijske analize objasnio je tek 11% varijance samoeфикаsnosti odgojitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja što znači da buduća istraživanja trebaju utvrditi koje još varijable mogu dodatno doprinijeti osjećaju samoeфикаsnosti u tom pogledu.

Važno je istaknuti mogućnosti daljnjih istraživanja ove tematike. Primjerice, buduća istraživanja mogu ispitati ovisi li uvjerenje o samoeфикаsnosti o načinu stjecanja znanja o trauma: primjerice, o znanju stečenim u okviru formalnog fakultetskog obrazovanja u odnosu na znanje stečeno vlastitim angažmanom. Nadalje, može se ispitati je li bi specifični aspekt zadovoljstva u vrtiću koji je više vezan uz rad s djecom nakon traumatskih događaja doprinio još većem uvjerenju o samoeфикаsnosti za rad s djecom nakon traumatskih događaja.

Nedostatak ovog istraživanja je što su se sve varijable procjenjivale upitnicima samoprocjene. Međutim ovaj nedostatak se najviše odnosi na znanje odgojitelja o traumi. Oni su vlastito znanje procijenili vrlo visokim, zbog toga se nameće pitanje da li bi zbilja bili ovakvi rezultati da im je dan test znanja koji bi bio objektivni pokazatelj znanja o traumi i posljedicama koje ona ostavlja na primjerice mentalno zdravlje djeteta. Vjerojatno bi realnu i bolju sliku znanja o traumi dobili da se znanje procjenjival na drugi način i možda u tom slučaju ne bi bili rezultati pomaknuti prema visokim vrijednostima (možda bi dobili normalnu distribuciju rezultata).

Iz rezultata dobivenih ovim istraživanjem mogu se predložiti implikacije za praksu. S obzirom da rezultati pokazuju da je znanje značajan prediktor samoefikasnosti za pružanje podrške djeci nakon traumatskih događaja, naglasak je upravo na provođenju edukacija o dječjoj traumi.

Cilj edukacija je da odgojitelji steknu znanja o dječjim traumama koja im nedostaju ili da prošire ona koja imaju. U pregledu prikupljenih odgovora vidljivo je da odgojitelji najviše znanja imaju o tome kakav utjecaj proživljena trauma ima na ponašanje djeteta, a najmanje znanja imaju o tome kako pružiti podršku obitelji djeteta koje je doživjelo traumatsko iskustvo.

## **12. ZAKLJUČAK**

Iako traumatski događaji predstavljaju neugodna iskustva, to ne znači da je svako neugodno iskustvo traumatično. Obilježje traumatskog događaja je da ugrožava život i ostavlja negativne posljedice na ljude. Djeca predškolske dobi također doživljavaju traumatska iskustva te zahtijevaju podršku od strane odraslih kako bi što brže i efikasnije prebrodili traumu. Posljednje dvije godine obilježile su nepredvidive okolnosti poput pandemije COVID-19 i potresa na području Zagreba i Petrinje. Takvi iznenadni događaji također predstavljaju traumatična iskustva, posebno za djecu zbog gubitka stabilnosti i rutine koju su imali prije navedenih događaja. Djeca uglavnom traume doživljavaju u vlastitom domu nerijetko od strane vlastitih roditelja. Brojke su pokazale da je u vremenu pandemije značajno poraslo obiteljsko nasilje nad djecom. Zbog toga je uloga odgojitelja i dječjeg vrtića da djetetu pruže podršku da se oporavi od trauma. To može biti kroz iscjeljujuću igru, ali i druge podržavajuće aktivnosti. Kako bi odgojitelji adekvatno pružili podršku djeci koja su bila izložena nekom traumatskom događaju važna je njihova procjena samoefikasnosti. Samoefikasnost podrazumijeva vjeru u vlastite sposobnosti. Ona je važna za odgojitelje zbog toga što je rad s djecom izazov, pogotovo kada dođe do kompleksnih situacija kao što je trauma. Stoga se u ovom diplomskom radu nastojalo istražiti neke individualne i okolinske odrednice koje mogu doprinijeti većoj samoefikasnosti odgojitelja za rad s djecom koja su doživjela traumu.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je suosjećanje značajan prediktor samoefikasnosti, ali kada se uključi i znanje, tada je znanje samostalni značajni prediktor samoefikasnosti. Zbog toga je važna kvalitetna izobrazba odgojitelja u pogledu znanja o traumi. Ovo istraživanje je u skladu s prijašnjim istraživanjem o važnosti znanja za osjećaj samoefikasnosti kod odgojitelja (Lombardi-Davis, 2020) te se može zaključiti da količina i kvaliteta znanja o

određenom problemu (u ovom slučaju traumi i traumatskim iskustvima kod djece predškolske dobi) pridonosi većem osjećaju samoeфикаsnosti odgoјitelja za rad s djecom koja su doživјela traumatska iskustva.

Nadalje, rezultati ukazuju da velika većina odgoјitelja ima visoku razinu zadovolјstva s radom u dječјem vrtiću i da je ono povezano sa samoeфикаsnosti odgoјitelja za rad s djecom nakon traumatskih događaja. Ovi nalazi su u skladu s prijašnjim istraživanjem od Žunić-Pavlović i Pavlović (2020) u kojem se pokazalo da je zadovolјstvo na poslu povezano sa samoeфикаsnosti učitelja. Unatoč tome, rezultati ukazuju da se na temelju zadovolјstva na poslu ne može predviđati samoeфикаsnost odgoјitelja za rad s djecom koja su doživјela traumа.

## LITERATURA

- Ajduković, D. i Ajduković, M. (2010). Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. *Medicina Fluminensis*, 46(3), 292-299. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/59254> (29.5.2021.)
- Ajduković, M. i Hudina, B. (1996). Značaj učinkovite komunikacije u radu pomagača. U: J. Prerad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str. 7-27). Društvo za psihološku pomoć.
- Aldridge, J. M. i Fraser, B. J. (2015). Teachers' views of their school climate and its relationship with teacher self-efficacy and job satisfaction. *Learning Environments Research*, 19(2), 291-307. <https://doi.org/10.1007/s10984-015-9198-x>
- Arambašić, L. (1996). Trauma. U: J. Pregrad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str.147-150). Društvo za psihološku pomoć.
- Ayoub , C. C., Deutsch, R. M., Maraganora , A. (1999). Emotional distress in children of high-conflict divorces. *Family Court Review*, 37(3), 297-315. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.1999.tb01307.x>
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175-1184. <https://doi.org/10.1037//0003-066X.44.9.1175>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman and Company.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2(1), 21-41. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00024>
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26. <https://doi.org/1146/annurev.psych.52.1.1>
- Bartlett, J. D. i Smith, S. (2019). The role of early care and education in addressing early childhood trauma. *American Journal of Community Psychology*, 64(1). <https://doi.org/10.1002/ajcp.12380>
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96.
- Bujišić, G. (2005). *Dijete i kriza*. Golden Marketing. Tehnička knjiga.

- Bulatović, A. (2012). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolskog uzrasta. *Život i škola*, 58(27), 211-221. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/84275> (27.5.2021.)
- Buljan Flander, G., Prijatelj, K. i Roje Đapić, M. (2020). Djeca i obitelji prije, tijekom i nakon potresa. *Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba*. Preuzeto s <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/novosti/besplatna-publikacija-djeca-i-obitelji-prije-tijekom-i-nakon-potresa/> (29.8.2021.)
- Bonevska, T., Grlić, M., Horvat, M., Miholić, L. i Martinić, I. (2020). Zagrebački potres 22. ožujka 2020.. *Geografski horizont*, 66(2), 21-32. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/254276> (29.8.2021.)
- Briggs-Gowan, M. J., Ford, J. D., Fraleigh, L., McCarthy, K., i Carter, A. S. (2010). Prevalence of exposure to potentially traumatic events in a healthy birth cohort of very young children in the northeastern United States. *Journal of Traumatic Stress*, 23(6), 725–733.
- Čavarović-Gabor, B. (2008). Povezanost razvoda braka roditelja i simptoma traume kod djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 69-91. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/23099> (18.5.2021.)
- Čorkalo Biruški, D. (2009). Primijenjena psihologija: pitanja i odgovori. Školska knjiga.
- DiLillo, D., Fortier, M. A. i Perry, A. R. (2005). Child abuse and neglect. Psychology, Department of Faculty Publications, Department of Psychology University of Nebraska – Lincoln. Preuzeto s [https://www.researchgate.net/publication/228815606\\_Child\\_Abuse\\_and\\_Neglect](https://www.researchgate.net/publication/228815606_Child_Abuse_and_Neglect) (19.8.2021.)
- Hajnić, Lj. (2014). Sindrom otuđenja od roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 169-178. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i1.1>
- Hitrec, G. (2007). Vrtić i krizni događaji. *Dijete, vrtić, obitelj*, 13 (49), 7-11. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177518> (6.8.2021.)
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49709> (11.5.2021.)
- Jukić Lušić, I. (2007). Vrtić kao izvor podrške djetetu tijekom razvoda roditelja. *Dijete, vrtić, obitelj*, 13(50), 5-9. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177064> (18.5.2021.)
- Kempe H. C. i Helfer R. E. (1972). Helping the battered child and his family. J.B. Lippincott, Philadelphia.

Kozarić Kovačić, D., Kovačić, Z. i Rukavina, L. (2007). Posttraumatski stresni poremećaj. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 13(71), 102-106. Preuzeto s [file:///D:/Users/Korisnik/Downloads/M71\\_102%20\(1\).pdf](file:///D:/Users/Korisnik/Downloads/M71_102%20(1).pdf) (10.8.2021.)

Kraljević, S. (2020). Kako sačuvati živce i preživjeti izolaciju? U: A. Bogdan i sur. (Ur.), *Koronavirus i mentalno zdravlje: Psihološki aspekt, savjet i preporuke* (str. 134-138). Hrvatska psihološka komora.

Lombardi-Davis, C. (2020). Early childhood teacher perspectives regarding preparedness to teach children experiencing trauma. (Neobjavljena disertacija). College of Education, Walden University. Preuzeto s <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9209&context=dissertations> (18.5.2021.)

Loomis, A. M. i Felt, F. (2020). Knowledge, skills, and self-reflection: Linking Trauma training content to trauma-informed attitudes and stress in preschool teachers and staff. *School Mental Health*, 13, 101–113. <https://doi.org/10.1007/s12310-020-09394-7>

Matić, A. (2020). Povezanost sveučilišnog obrazovanja odgojitelja sa zadovoljstvom radom u dječjem vrtiću. (Neobjavljen diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, Hrvatska. Preuzeto s <https://repozitorij.ffst.unist.hr/islandora/object/ffst:2940> (16.5.2021.)

Miljević-Ridički, R. (1995). Zlostavljanje djece: oblici zlostavljanja i njihovo prepoznavanje. *Društvena istraživanja*, 4 (18-19), 539-549. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/32356> (18.5.2021)

Mohorić, M. i Nenadić–Bilan, D. (2019). Učestalost i oblici suradnje odgojitelja i roditelja u katoličkim vrtićima u odnosu na javne i privatne dječje vrtiće u Zadarskoj županiji. *Obnovljeni Život*, 74(2), 249-260. <https://doi.org/10.31337/oz.74.2.8>

Nimac, D. (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni Život*, 65(1), 23-35. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/49363> (14.8.2021.)

Oehlberg, B. (2008). Neka bude bolje. Aktivnosti koje pomažu djeci prebroditi stres i oporaviti se od traume. Ostvarenje.

Pregrad, J. (1996). Gubitak i tugovanje u djece. U: J. Pregrad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str.177-184). Društvo za psihološku pomoć.

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2010). Dijete i trauma. Preuzeto s <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/dijete-i-trauma/> (11.5.2021.)

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2021). Globus: “Što je pandemija napravila djeci?”. Preuzeto s <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/novosti/globus-sto-je-pandemija-napravila-djeci/> (29.8.2021.)

Profaca, B. i Arambašić, L. (2009). Traumatski događaji i trauma kod djece i mladih. *Klinička psihologija*, 2(1-2), 53-73. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/15846> (16.5.2021.)

Profaca, B. (2016). Traumatizacija djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(3), 345-361. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i3.143>

Profaca, B., Arambašić, L. i Bunjevac, T. (2016). Nezlostavljajući traumatski događaji u djetinjstvu i prosocijalno funkcioniranje mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(2), 187-210. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i2.141>

Reuther, E. T. i Osofsky, J. D. (2013). Resilience after trauma in early development. U: A. S. Masten, (Ur). *Resilience* (str. 21-26). Institute of Child Development, University of Minnesota, USA. Preuzeto s <https://www.child-encyclopedia.com/sites/default/files/textes-experts/en/834/resilience-after-trauma-in-early-development.pdf> (14.8.2021.)

Roje, M. (2019). Konflikti razvod i otuđenje od roditelja: Dijete u središtu (sukoba). Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba. Preuzeto s <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/konflikt-ni-razvod-i-otudenje-od-roditelja-dijete-u-sredistu-sukoba/> (11.5.2021.)

Roje Đapić, M. i Buljan Flander, G. (2019). Prevencija emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja: Analiza stanja u Hrvatskoj. *Kriminologija & socijalna integracija*, 27(2), 256-274. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/231737> (18.5.2021.)

Petz, B., Furlan, I., Kljajić, S., Kolesarić, V., Krizmanić, M., Szabo, S. i Šverko, B. (2005) Psihologijski rječnik. Naklada Slap.

Pynoos, R. S. i Nader, K. (1993). Issues in the treatment of posttraumatic stress in children and adolescent, U: J. P. Wilson i B. Raphael (ur.), *International handbook of traumatic stress syndromes*, 535-549. Plenum Press.

- Saunders, B. E. i Adams, Z. W. (2014). Epidemiology of Traumatic Experiences in Childhood. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 23(2), 167–184. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2013.12.003>
- Sindik, J. i Benaković-Ranogajec, K. (2008). Ljudski resursi u dječjim vrtićima i uloga psihologa. *Metodički obzori*, 2(6), 47-57. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/32750> (29.8.2021.)
- Sindik, J. i Veselinović, Z. (2008). Karakteristike nasilja nad djecom i između djece predškolske dobi. U: V. Kolesarić (ur.) *Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom* (str. 299-318). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://www.tic-za-djecu.hr/wp-content/uploads/2018/02/zbornik-radova-s-2-skupa-posvecenog-pitanjima-nasilja-Psihologija-i-nasilje-u-suvremenom-drustvu.pdf> (19.5.2021.)
- Starc, B. (1996). Podrška djetetu u tugovanju ojačavanjem njegove okoline. U: J. Pregrad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str. 209-215). Društvo za psihološku pomoć.
- Subotić, Z. (1996a). Zdrave i patološke reakcije na traumu. U: J. Pregrad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str. 151-159). Društvo za psihološku pomoć.
- Subotić, Z. (1996b). Gubitak i tugovanje. U: J. Pregrad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str. 169-177). Društvo za psihološku pomoć.
- Turić, D. (2020). Samoučinkovitost odgojitelja i pedagoške kompetencije ravnatelja predškolskih ustanova. *Hum*, 15(23), 170-187. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/247716> (18.5.2021.)
- Vizek Vidović, V. (1996). Početno utvrđivanje posttraumatskih stresnih reakcija. U J. Pregrad (Ur.), *Stres, trauma, oporavak* (str. 45-63). Društvo za psihološku pomoć.
- Vuković, D. i Bošnjaković, J. (2016). Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive. *Bogoslovska smotra*, 86 (3), 731-756. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/170885> (19.8.2021.)
- Weiss, H. M. (2002). Deconstructing job satisfaction: Separating evaluations, beliefs and affective experiences. *Human Resource Management Review*, 12, 173-194. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(02\)00045-1](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(02)00045-1)



World Health Organization (2002). World report on violence and health: summary. Geneva.  
Preuzeto s

[https://www.who.int/violence\\_injury\\_prevention/violence/world\\_report/en/summary\\_en.pdf](https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf)

(18.8.2021.)

Ždero, V. (2005). Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 12(1), 145-172. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2789> (29.8.2021.)

Žunić-Pavlović, V. P. i Pavlović, M. (2020). Samoefikasnost i zadovoljstvo poslom nastavnika u školama za učenike sa smetnjama u razvoju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 19(3), 165-179. <https://doi.org/10.5937/specedreh19-28267>

Župančić, M. (2017). Relacije učinkovitosti odgojitelja s djetetovim problemima u ponašanju i socijalnom kompetentnosti u predškolskim ustanovama. (Neobjavljen diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska. Preuzeto s <https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri:1123> (18.5.2021.)

## **PRILOG 1**

### **Procjena učinkovitosti za rad s djecom nakon traumatskih iskustava**

Sljedeće tvrdnje odnose se na Vašu procjenu učinkovitosti u radu s djecom koja su doživjela traumatsko iskustvo. Odaberite odgovor na skali od 0-4 koji najbolje odgovara procjeni Vaše učinkovitosti. Brojevi imaju sljedeće značenje: 0 = nikad; 1 = skoro nikad; 2 = ponekad; 3 = skoro uvijek; 4 = uvijek.

#### **Tvrdnje:**

1. Učinkovito uklapam različite alternativne strategije u svoj rad s djetetom koje je doživjelo traumatsko iskustvo.
2. Učinkovito pomažem roditeljima da pomognu svom djetetu koje je doživjelo traumatsko iskustvo u svladavanju različitih vještina.
3. Učinkovito dajem dodatna objašnjenja i primjere kada dijete koje je doživjelo traumatsko iskustvo nešto ne razumije.
4. Učinkovito osmišljam različite aktivnosti za dijete koje je doživjelo traumatsko iskustvo.
5. Učinkovito koristim različite strategije praćenja napredovanja djeteta koje je doživjelo traumatsko iskustvo.
6. Učinkovito smirujem dijete koje je doživjelo traumatsko iskustvo kada ometa ili je prebučno.
7. Učinkovito kontroliram ometajuće ponašanje djeteta koje je doživjelo traumatsko iskustvo, kada je to potrebno.
8. Učinkovito pomažem djetetu koje je doživjelo traumatsko iskustvo da vrednuje svoj rad.
9. Učinkovito navodim dijete koje je doživjelo traumatsko iskustvo da vjeruje kako može dobro raditi.
10. Učinkovito motiviram dijete koje je doživjelo traumatsko iskustvo za sudjelovanje u raznim aktivnostima, kada je to potrebno.

### **Zadovoljstvo radom u vrtiću**

U sljedećim tvrdnjama označite odgovor ovisno o tome koliko se slažete s navedenom tvrdnjom.

Brojevi imaju sljedeće značenje:

1 = uopće se ne slažem; 2 = ne slažem se; 3 = niti se slažem, niti se ne slažem; 4 = slažem se; 5 = u potpunosti se slažem

#### **Tvrdnje:**

1. Vrtić u kojem radim vidim kao mjesto koje potiče razvoj svakog pojedinca.
2. Jasno vidim smisao u poslu kojeg radim.
3. Vjerujem da mogu pridonijeti ostvarenju zajedničkih ciljeva.
4. Zadovoljan/a sam suradnjom s drugim odgojiteljima.
4. Zadovoljan/a sam suradnjom sa stručnim timom.
5. U ustanovi u kojoj radim osjećam se poštovanim/poštovanom.

#### **Skala suosjećanja**

U sljedećim tvrdnjama odaberite odgovor na skali od 1-7 ovisno o tome u kojoj mjeri se tvrdnja odnosi na Vas. Brojevi imaju sljedeće značenje: 1 = uopće se ne odnosi na mene; 2 = ne odnosi se na mene; 3 = djelomično se ne odnosi na mene; 4 = niti se odnosi, niti se ne odnosi na mene; 5 = djelomično se odnosi na mene; 6 = odnosi se na mene, 7 = u potpunosti se odnosi na mene

#### **Tvrdnje:**

1. Kad čujem da netko (koga ne poznajem) prolazi kroz teško razdoblje, osjećam veliku dozu suosjećanja prema njemu ili njoj.
2. Sklon/a sam suosjećanju s ljudima, iako ih ne poznajem.
3. Jedna od aktivnosti koja mi pruža najveći smisao mog života je pomaganje drugima kad im treba pomoć.
4. Radije bih se upustio/la u aktivnosti koje pomažu drugima, iako ih ne poznajem, nego u aktivnosti koje bi pomogle meni.

5. Često suosjećam s ljudima (koje ne poznajem) kad se čini da su u potrebi.

### **Procjena znanja i vještina vezanih uz traumu**

U sljedećim tvrdnjama procijenite svoje znanje i vještine vezane uz traumu zaokruživanjem odgovora DA ili NE.

#### **Tvrdnje:**

1. Znam definirati traumu.
2. Znam kakav utjecaj proživljena trauma ima na razvoj djeteta.
3. Znam kakav utjecaj proživljena trauma ima na ponašanje djeteta.
4. Znam kakav utjecaj proživljena trauma ima na mentalno zdravlje djeteta.
5. U svom radu znam prepoznati simptome traumatskog iskustva djeteta.
6. Znam kako pružiti podršku obitelji djeteta koje je proživjelo traumatsko iskustvo.
7. Znam adekvatno reagirati na ponašanja djeteta vezana uz traumu u grupi.